

Мельник М. Т.

ORCID: 0000-0002-0494-9403

кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри художнього текстилю і моделювання костюма
Київська державна академія декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука
м. Київ, Україна

ТРАДИЦІЙНИЙ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ КОСТЮМ ЯК ОБРАЗНО-РЕПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС

Ключові слова: кримські татари, традиційний костюм, кримськотатарський костюм, чоловічий костюм, жіночий костюм.

Традиційні костюми кримських татар досліджували історики, етнографі і мистецтвознавці. Найґрунтовніші дослідження В. Грушецької «Традиційний костюм тюркського та тюркомовного населення криму кінця XVIII – початку XX ст.» (2016), Л. Рославцевої «Одяг кримських татар XIX – початку XX ст. Історико-етнографічне дослідження» (1999) та У. Аблаєвої «Головні убори і головні прикраси кримських татар. Еволюція комплексу з XVII до поч. XXI ст.» (2022). У наукових статтях Л. Аблямитової та О. Желтухіної висвітлено окремі аспекти кримськотатарського костюма. Попри це кримськотатарський костюм недостатньо представлений в контексті традиційно-репрезентаційних регіональних стрій України і його дослідження залишається актуальним.

Репрезентаційний традиційний костюм с набір компонентів вбрання, в якому узагальнено маркери етнічної ідентифікації та відображено самотність народу. В його основі найбільш поширені, типові, часто спрощені предмети традиційного костюма, за допомогою яких створюються впізнавані образи.

Найбільш репрезентативні стрії кримських татар шлюбного віку, які включали весь комплекс костюма, найкращі типи одягу, з найбільш якісних матеріалів, яскравих кольорів, частіше й багатше вишиті, розшиті монетами, тасьмами, мереживами тощо [4, с. 56–57].

Чоловічий стрій переважно включав сорочку тунікоподібного крою «кольмек» (простіші шили з домотканої лляної тонкої матерії «атма», а дорожчі – з атласу «атлас» та шовку «йипек»). У більшості випадків сорочки були білого або кремового кольорів, повсякденні майже без декору, а святкові з вишивкою в місцях розташування манжетів, коміра й уздовж подолу [4, с. 64].

Основним типом нижнього поясного одягу були широкі штани «шалвар», спідні тонші кремового кольору та верхні зеленого, синього чи

чорного. Штани зав'язувалися на талії спеціальним вузьким шнуром «учкур», який протягували вздовж верхнього краю шароварів [4, с. 65].

Чоловічі куртки були кількох типів: *мійтан*, *марка*, *арнаут елегі*. *Мійтан* шили з шовкової тканини в смужку (на жовтому тлі смужки з синього, бордового, зеленого і обов'язково червоного кольору) [2, с. 110]. Їх кроїли без швів на плечах, з V-подібним нагрудним вирізом, ластовицями, нагрудними накладними кишенями та невеликими розрізами знизу по боках. Довжина рукавів підкреслювала вікові відмінності: у молодих – вище ліктя, у середнього віку – до ліктя, а у літніх – до зап'ястя. Завдяки частому ряду гудзиків і петель зі шнура в області центрального розпаху, *мійтан* щільно облягали торс. Шви нерідко підкреслювали чорним сутажним шнуром. Декор (рослинний орнамент в техніці «букме», золототкана тасьма «шерт») розташовувався на комірці, по краях бортів, на манжетах рукавів та по подолу [4, с. 75–76].

Марка виготовляли з сукна синього, чорного, темно-червоного кольору, довжиною трохи вище талії або до стегон, на підкладці, зі швами на плечах, з коміром-стійкою чи відкладним коміром і без застібок. Зазвичай вони мали широкий прямий короткий або довгий рукав. Їх гапували рослинними орнаментами з металевих позолочених і посріблених ниток, шнурків або тасьми.

Куртки *арнаут елегі* носили заможні чоловіки. Їх шили з чорного сукна, довжиною до талії, з коміром стійкою. Головна їх особливість – довгі не зшиті по верхньому шву рукави, які звисають до талії [2, с. 110].

Менш поширеним елементом традиційного чоловічого строю були короткі безрукавки «елек». Їх шили з синього, червоного, чорного та коричневого сукна й оксамиту, з тканин в смужку, практично повністю повторюючи крій і схему декорування курток [2, с. 110].

Смушеві чоловічі шапки без крисів «калпак» виконували роль маркера престижу, символу чоловічої мужності та гідності. Їх виготовляли з найкращого хутра новонароджених ягнят, носили незалежно від сезону і знімали з голови лише у виключних випадках [4, с. 129].

Довгий пояс *к'ушак* (нарядний – з шовку) мав тричі обхопити талію, а його ширина залежала від віку – чим молодший власник, тим вужчий пояс. Пояси пов'язували поверх штанів, курток, затикаючи кінці [6, с. 28].

Поширеним домашнім і літнім взуттям були м'які капці «папуч» (без задників, лише союзка й тонка тверда підощва, без підборів), які шили з червоного чи жовтого сап'яну. Вдома взимку і на вулиці влітку ходили в легких сап'янових чобітках «мест» на м'якій тонкій підощві, без підборів і набійок, з халявами до середини литок. Молодіжні чоботи були жовтого та червоного кольорів, а в людей похилого віку – чорні. Заможні чоловіки також носили високі хромові чоботи «чизма» на твердій рантовій підощві [4, с. 112–113].

Основою традиційного жіночого строю була тунікоподібна сорочка «сайяхли кольмек» білого або кремового кольорів [4, с.60]. Святкові сорочки прикрашалися вишивкою в місцях розташування манжетів, коміра

й по подолу, горловина нерідко стягувалася зав'язками-шнурками з китицями [4, с. 64].

Під сорочку жінки вдягали широкі штани «шальвар» з тканин яскравих кольорів (червоного і темно-рожевого, бордового, зеленого, жовтого, блакитного). Їх зав'язували на талії шнуром «учкур», вони обов'язково закривали шиколотку, де холошні стягували за допомогою шнурків та прикрашалися зав'язками з маленькими китицями «пускюль» або вишитими манжетами. Шаровари «дон» («думан») шили з двох видів тканин: верх з м'якшої, а низ, який було видно з-під сукні, з рожевої, червоної або смугастої.

До складу верхнього жіночого одягу входили спідниці, фартухи та поясні хустки, різноманітні куртки, кофти та безрукавки, але в якості репрезентативного жіночого вбрання найпоширеніші сукні. Сукні вдягали поверх сорочок. Сукні «антер» шили з різноманітних видів жакардового шовку та шовку-муару, дамаського атласу, оксамиту. Вони були розпашними на підкладці, щільно обтягували торс до талії та різко розширювалися від стегон завдяки вшивним клинам «джабе». Від поясу атер мали глибокий колінчастий виступ, який утворював запа́х справа наліво. Довгий вузький рукав в області зап'ястя оформлювали оксамитовими, розшитими золоченими нитками (у техніці «мик'лама») і перлинами манжетамі «єн' к'апак», які відгорталися, щоб закрити кисті рук під час молитов і обрядових церемоній [4, с. 82–83].

Нагрудник «коклок» вдягали під глибоке декольте сукні зазвичай під час виходу на вулицю та перед приходом гостей. Нагрудник був головним композиційним центром в костюмі, він міг бути зашитий монетами, перлинними решітками, бісером, вишитою імітацією монет чи золотним гаптуванням (рослинний орнамент).

Найпоширеніший жіночий головний убір – «фес» – кругла невисока шапочка на жорсткій основі, висотою 6 – 7,5 см, без крисів, найчастіше з оксамиту червоного чи бордового кольору, з золотою китицею. Залежно від матеріального достатку фес розшивали монетками «пуллар» прикрашали золотним гаптуванням [4, с. 125–126]. Фес носили з покривалами чи хустками білого кольору, що символізує чистоту і досконалість [3, с. 7].

При переході шлюбний вік (14–16 років) величезне значення в костюмі кримської татарки здобував пояс, як правило набраний «тіркемелі к'ушак» («кумуш к'ушак»), який повністю складався з металевих фрагментів, часто інкрустованих і коштовних, тому він асоціювалися із заможністю, був предметом престижу, гордості та передавався у спадок [4, с. 147]. Як замкнута кільцеподібна форма пояс був оберегом. Для посилення його магічних функцій в оздоблення деталей і пряжки вкладали певні символи: мигдаль «бадем» (дівчина), троянда «гуль» (жінка), S-подібні водяні знаки-п'явки «сулюк» (жіноча стихія), виноградне листя або лоза «єгрі дал» (родючість) тощо.

За народними уявленнями, чим більше прикрас було на жінці, тим привабливішою вона вважалася. У багатому весільному костюмі нареченої могло бути кілька кілограмів золотих ювелірних виробів [6, с. 59].

Жіноче взуття відрізнялося від чоловічого лише декором рослинними мотивами переважно на верхній частині: золотним гаптуванням, накладною аплікацією чи вставками шматочків шкіри іншого кольору. Під різноманітне взуття носили вовняні шкарпетки або півпанчохи «чорап», які кріпилися до ноги за допомогою підв'язок «чорап-бав» [4, с. 112–113].

Таким чином, попри різноманіття варіантів традиційного костюма кримських татар, сучасними репрезентативними комплексами є чоловічий зі смушевої шапки «калпак», сорочки «кольмек», заправленої в широкі штани «шальвар», куртки «марка» або безрукавки «елек» та пояс «к'ушак». Жіночий комплекс включає шапочку «фес», білу накидку, сорочку «сайяхли кольмек», штани «шальвар», сукню «антер», нагрудник «коклюк», пояс «тіркемелі к'ушак» та багато прикрас. Традиційне чоловіче і жіноче взуття відрізняється лише оздобленням і включає капці «папуч» та сап'янові чоботи «мест». Актуальним подальшим напрямком заявленої теми може стати дослідження авторських інтерпретацій традиційного кримськотатарського костюма в фешн-колекціях, сценічних костюмах тощо.

Література:

1. Аблаева У. О. Шапки, фески, шали. Головные уборы и головные украшения крымских татар. Эволюция комплекса с XVII до нач. XXI вв. Самарканд: МИЦАИ, 2022. 246 с.
2. Аблямитова Л. Х. Компоненты мужской одежды крымских татар второй половины XIX – начала XX ст. *Культура народов Причерноморья*. 2014. № 275. С. 109–112.
3. Бавбекова И. А. Элементы природы в крымско-татарском народном искусстве. *Культура народов Причерноморья*. 2004. № 56. Т. 1. С. 7–8.
4. Грушецька В. Традиційний костюм тюркського та тюркомовного населення криму кінця XVIII – початку XX ст. Дис. канд. істор. наук: 07.00.05. Івано-Франківськ. 2016. 363 с.
5. Желтухіна О. Традиційний одяг кримських татар наприкінці XVIII – на початку XX століття (за матеріалами, зібраними У. Боданінським). *Етнічна історія народів Європи*. 2005. Вип. 19. С. 100–103.
6. Рославцева Л. И. Одежда крымских татар конца. XIX – начала XX в. Историко-этнографическое исследование. Москва: Наука, 2000. 104 с.